

Nizamülmülk ve Kör Dilenci

Midhat SERTOĞLU

Büyük Selçuklu Devleti'nin meşhur veziri Hasan Nizamülmülk 1018 yılında Tûs şehrinde doğmuş, şan, şeref ve başarılarla dolu bir ömür sürdükten sonra 1092 yılında Nihavend şehrinde vefat etmiştir. Babası, Gaznelilerin Nukân valisi İshak oğlu Ali'dir.

Nizamülmülk, çok mükemmel bir eğitim gördü. Büyük bir hukukî ve edebî kültür sahibi oldu. Önce Gaznelilerin Horasan valisinin maiyetinde görev aldı. Onların 1040 yılında Horasan'ı kaybetmelerinden bir süre sonra Selçukluların hizmetine girdi. Bu sırada Çağrı Bey, Selçuklu hükümdarıydı. Belh Valisinin emrinde görevli iken kazandığı bir başarı üzerine Şehzade Alparslan'ın maiyetine verilerek zekâsı, doğruluğu ve İdarî işlerdeki kabiliyeti sayesinde onun gözüne girdi. Alparslan 1064 yılında Selçuklu Sultanı olunca, onu kendisine Vezir seçti ve "Büyük Devlet Adamı" hayatı böylece başlamış oldu.

Nizamülmülk, Çağrı Bey'in dikkatini çeken başarısını ve bunun meraklı hikâyesini şöyle anlatmıştır:

— Babam harb zamanlarında savaşa gider, sulh zamanlarında kendisine tahsis edilmiş olan toprağın geliri ile geçinirdi. Savaşa giderken yanında mükemmel yetişmiş ve kusursuz donanmış on süvari askeri de götürmeye mecburdu. Bunların yetiştirilmesi, talim ve terbiyesi ve bütün masrafları da kendisine aiddi. Lâkin babam bir savaşta öldü. Yaşım küçük olduğu için bir vasinin idaresine verildim. Bu adam, yalnız kendi çıkarıma baktığından toprağımız zamanla çorak ve verimsiz hale geldi. Ben yetişip babamın haklarına sahip olduğum vakit hemen hiç geliri olmayan topraklara sahip bulunuyordum. Bir kaç kere devlet kapısına başvurarak durumu anlattımsa da derdimi dinleyen olmadı. Bu sırada yeni bir savaş zuhur etti ve bana Sultan Çağrı Bey tarafından on atlı askerle orduya katılmam emri geldi. Bu ise, benim için bir felâketti. Çünkü aslında bir kişiyi bile götüreceğim, hatta kendim tek başıma gidecek halde bile değildim. Ne at, ne silâh, ne adam ve ne de para vardı. Halbuki emri dinlemezsem en azından ileride eskisi gibi gelir getirecek verimli hale getirmeyi umduğum topraklar elimden gideceği gibi, bu yüzden kelleyi de verebilirdim. Sağdan, soldan borç aradım, nasihat veren çok olduysa da bir kuruş veren çıkmadı. Böylece, ne yapacağımı şaşırılmış halde bir gün şehrin dışında dolaşırken harab bir mescide rastladım:

— Şurada iki rekât namaz kılayım, dua edeyim... Bakalım ne zuhur eder? Diyerek içeriye girdim ve namaza durdum. Biraz sonra kapı açılıp mescide değneğini kaka kaka bir âmâ girdi. Biraz, durduktan sonra:

— Orada kimse var mı? Diye seslendi.

Namazda bulunduğum için kendisine cevap veremedim. Bunun üzerine ilerleyip sütunların birisinin önünde durarak bir taşı yerinden oynattı. Oradan bir çömlek çıkarıp içine para koydu ve yine yerine yerleştirerek gitti. Namaz sona erer ermez gidip baktım ve taşın örttüğü o koğukta bir çömlek dolusu altın ve gümüş para buldum. Allaha şükrederek bunu aldım ve o sayede gayet mükemmel yirmi süvari donatıp orduya kattıldım. Savaşta da elimden gelen yararlılığı gösterdim. Sonunda Sultan beni çağırdı ve:

— Öyle verimsiz bir yere sahip olduğun halde orduya üzerine düşenden iki katı fazla askerle katıldın, savaşta da yararlık gösterdin. Berhudâr ol... Diyerek büyük arazi bağışlayıp oğlunun maiyetine verdi. Zamanla onun da gözüne girip yükseldim. Sonunda Alparslan sultan olunca beni vezirliğe seçti. Bir gün çarşıdan geçerken o körü dilenir halde gördüm. Yanına yaklaşıp:

— Nasıl, kaybettiğin çömleği buldun mu? Dedim, hemen yakama sarıldı:

— Buldum ey emîr...Şüphesiz ki onu sen almıştın. Çünkü ben bu olaydan kimseye bahsetmedim. Aksi halde “Bu adam para biriktiriyor” diye bana kimse bir daha sadaka vermezdi. O halde o çömleğin varlığını bir ben, bir sen biliyorduk, bir de Allah... Onu bana geri ver, çünkü içim acısıyla hâlâ yanıyor.

Kör dilenciye sarayıma götürdüm ve ona bütün mâceramı anlatıp beni af etmesini rica ettim. Bunu hemen yaptı. Ben de parasını geri verdim, hem de bir kat fazlasıyla... Dualar ederek gitti.

Nizamülmülk, Sultan Alparslan’a 29 yıl sadakat ve dirayetle vezirlik yaptı. Alparslan 1072 yılında bir suikaste kurban gidip yerine oğlu Melikşah geçince, bu tecrübeli devlet adamını yerinde bıraktı. Bir süre sonra ise Melikşah’ın amcası Karaarslan Kavud Bey saltanat dava ederek başkaldırdı. İki taraf Hamedan civarında karşılaştılar. Savaşı Melikşah kazandı, Kavurd Bey ağır bir bozguna uğrayıp ordusu perişan halde dağıldı ve kendisi esir düştü. Onu ayakları prangalı olarak Melikşah’ın huzuruna getirdiler. Amcası her ne kadar:

— Kusurumu kabul ediyorum, ancak merhamet edip bir avuç kanımı bağışla... Beni ömür boyu bir kalede hapset. Diye ricada bulduysa da Melikşah:

— Sen bana galip gelip esir alsaydın, mutlaka öldürürdün. Bunun için ben de seni mutlaka öldüreceğim. Bana baş kaldırmasaydın, bu hallere düşmezdin. Dedi.

Kavurd Bey bunun üzerine yanında bulunan bir torba mektubu göstererek:

— Ben sana durup dururken baş kaldırmadım. İşte bu torba, beni isyana teşvik eden ve tahtın bana lâyük olduğunu ileri süren senin devlet ricalinin yollamış oldukları mektuplarla doludur... Aç, oku ve dostunu düşmanını anla. Karşılığını verdi. Böylece, yenilince kendisinden

yüz çevirdikleri için onlardan intikam almak ve kendisiyle birlikte felâkete sürüklemek istiyordu.

Melikşah, bunun üzerine torbayı Nizamülmülk'e vererek:

— Aç ve içindekileri oku! Diye emretti.

Nizamülmülk, devlet ricali ile eyâlet valilerinin ve ordu kumandanlarının büyük bir kısmının Karaarslan Kavud Bey'e taraftar olup onu el altından hakikaten kışkırtmış olduklarını biliyordu. Bu mektuplar meydana çıkarsa onlar için de başkaldırmaktan başka çare kalmayacaktı. Böyle bir mücadele başlayınca da neticenin ne olacağı belli olmazdı. Bunun üzerine, elindeki torbayı o sırada yanmakta olan ocağın alevleri arasına atarak yok etti ve böylece büyük bir fenalığın önüne geçti.

Ancak, isyanlar sona ermemişti. Bir süre sonra Sultan'ın kardeşi Tökiş saltanat iddiasıyla baş kaldırdı. Abdümelik oğlu Muhammed Hamedaninin naklettiğine göre Melikşah Tökiş ile savaşa giderken Tûs Şehrine vardığı zaman Nizamülmülk ile birlikte Peygamberimiz (S.A.V.)'in torunlarından İmam Mûsa Rıza'nın oğlu İmam Ali Rıza'nın türbesini ziyaret ve dua ettiler. Türbeden ayrılırken Melikşah Nizamülmülk'e:

— Sen duânda Allah (C.C.)'dan ne istedin? Diye sordu ve ondan:

— Yarabbi, hükümdarıma yardım edip onu kardeşine galip kıl... Diye duâ ettim. Cevabını aldı ve gülerek:

— Ben ise Yarabbi, Müslümanların en iyi ve halk için en faydalı olanına yardım et duâsını tekrarladım. Dedi.

Melikşah, bu savaşı da kazanmış ve ülkeye tamamen sahip olmuştur. Ancak, saray entrikalarının, dedikoducuların ve çekemeyenlerinin tesiri altında kalarak zamanla Nizamülmülk'e olan güveni sarsıldı. Onu azletmediyse de adamlarını ve hatta ailesi halkından birçoğunu ağır cezalara uğrattı.

Nizamülmülk, 1092 yılında Bağdad'a, Abbasî Halifesi Müstahzir'i ziyarete giderken Nihavend'e vardığı zaman bir Batınî fedâisi tarafından suikaste uğrayıp şehid oldu. Bunun, Melikşah'ın emriyle yapıldığı rivâyeti doğru değildir. Nizamülmülk, Sünnî Müslümanlığa aykırı olan Şîilik ve Bâtınîlik ile mücadele ettiği için aslında onların gadrine hedef olmuştur.

Mithad Sertoğlu, Nizamülmülk ve Kör Dilenci, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Mart 1987, sayı 3, s. 50,51.